

Δημήτρης Τσιόδρας

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΟΠΟΙΗΣΗ

Οι περιπέτειες ενός οράματος

ΠΡΟΛΟΓΟΣ: ΓΙΩΡΓΟΣ ΓΕΡΑΠΕΤΡΙΤΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Από τους διαρκείς πολέμους στη συνεργασία

Στη δημόσια συζήτηση επανέρχονται με διαφορετικούς τρόπους τα ζητήματα που αφορούν στην ευρωπαϊκή ταυτότητα και την ενοποίηση του ευρωπαϊκού χώρου. Το όραμα της ενωμένης Ευρώπης, που θα περιλαμβάνει όλες τις χώρες της ηπείρου «από τον Ατλαντικό έως τα Ουράλια», όπως έλεγε ο πρόεδρος της Γαλλίας Σαρλ ντε Γκολ, επιχειρήθηκε να υλοποιηθεί πολλές φορές στην ιστορία με τη βία και καταστροφικά αποτελέσματα. Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στην ήπειρό μας συντελείται ένα πρωτοφανές ιστορικά πείραμα: χώρες, που τους περασμένους αιώνες πολεμούσαν διαρκώς μεταξύ τους, αποφάσισαν να συνεργαστούν αρμονικά, συγκροτώντας μια οικονομική κατ' αρχάς και στη συνέχεια πολιτική κοινότητα. Η διαδρομή δεν ήταν καθόλου χωρίς περιπέτειες. Το αντίθετο. Κάθε βήμα προς τα εμπρός προϋπέθετε μεγάλες εσωτερικές μάχες και συμβιβασμούς προκειμένου μέσα από την οικειοθελή σύμπραξη εθνικών κρατών να προκύψει μια

Ένωση, που είναι κάτι πολύ περισσότερο από μια διακρατική συνεργασία. Μιλώντας σήμερα για τις χώρες της ΕΕ ο όρος «ευρωπαϊκός» σαφώς περικλείει γεωγραφικούς αλλά πολύ περισσότερο ιστορικούς και πολιτιστικούς παράγοντες που συμβάλλουν, σε διαφορετικό βαθμό, στη συγκρότηση μιας ευρωπαϊκής ταυτότητας, που βασίζεται σε κοινούς δεσμούς, ιδέες και αξίες – χωρίς αυτό να ακυρώνει τις εθνικές ταυτότητες που παραμένουν ισχυρές.

Η Ένωση βασίζεται σε μια κοινότητα αξιών που καθορίζονται στις Συνθήκες: σεβασμός της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας, ελευθερία, δημοκρατία, ισότητα, κράτος δικαίου και σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Οι αξίες αυτές είναι κοινές για τα κράτη-μέλη σε κοινωνίες που χαρακτηρίζονται από τον πλουραλισμό, την απαγόρευση των διακρίσεων, την ανεκτικότητα, τη δικαιοσύνη, την αλληλεγγύη και την ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών. Κι αυτό παρά την ιδιαίτερη φύση της μιας ή της άλλης αξίας, που συνδέεται με την πολιτική και εθνική κουλτούρα κάθε χώρας. Διαβάζοντας την ευρωπαϊκή ιστορία και την ιστορία των τελευταίων δεκαετιών καταγράφεται με σαφήνεια η πρόοδος που έχει συντελεστεί σε μια ήπειρο που ήταν διαρκές θέατρο πολέμων.

Η κοινότητα αξιών και η κοινή διαδρομή, που ξεκίνησε μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και διαρκώς ενισχύεται και διευρύνεται, είναι ανεπίστρεπτη και θα οδηγήσει νομοτελειακά στην ενοποίηση ή μπορεί αυτό που έχει κατακτηθεί να καταρρεύσει; Πώς εκφράστηκαν

οι εθνικοί ανταγωνισμοί στη διάρκεια της διαμόρφωσης της ΕΕ και πώς επιτεύχθηκαν οι προωθητικοί συμβιβασμοί; Πώς λειτούργησαν στη διάρκεια αυτής της πορείας οι δύο μεγαλύτερες ευρωπαϊκές χώρες, η Γαλλία και η Γερμανία; Μπορεί η αυξανόμενη δύναμη της Γερμανίας να οδηγήσει σε γερμανική Ευρώπη; Οι νέες παγκόσμιες προκλήσεις οδηγούν στην ενότητα ή στην επιστροφή στα εθνικά κράτη; Είναι κάποια από τα ερωτήματα που επιχειρείται να απαντηθούν στις σελίδες αυτού του βιβλίου, ανατρέχοντας σε κομβικές ιστορικές στιγμές και σε περιπέτειες της ευρωπαϊκής διαδρομής, με οδηγό πάντα την υλοποίηση της ιδέας της ευρωπαϊκής ενοποίησης.

Οι ιστορικές ρίζες της συζήτησης για έναν ενιαίο χώρο

Τον 1ο αιώνα μ.Χ. ένας έμπορος που ταξίδευε από τη Ρώμη στο Argentoratum (σημερινό Στρασβούργο), στη Μασσαλία ή στη Lutetia (αρχαίο όνομα του Παρισιού) ήξερε ότι ταξίδευε εντός των ορίων μιας περιοχής με ενιαία διοίκηση, κοινό νομικό σύστημα και χρησιμοποιούσε το ίδιο νόμισμα. Η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, η Pax Romana, η επικράτηση μιας γλώσσας και της ελληνο-ρωμαϊκής κουλτούρας εξασφάλισαν για μεγάλο χρονικό διάστημα συνθήκες ενότητας και ανάπτυξης σε σημαντικό τμήμα της ευρωπαϊκής ηπείρου. Ύστερα από λίγους αιώνες, η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία κατέρρευσε εξαιτίας εσωτερικών και εξωτερικών προβλημάτων. Η ανάμνησή

της όμως έμεινε ζωντανή για μεγάλο διάστημα. Από την πτώση του Δυτικού Ρωμαϊκού Κράτους (476 μ.Χ.) η ιδέα κάποιας μορφής ενότητας ήταν παρούσα.

«Το όραμα της αρμονίας και της ενότητας είχε πλέον αναφορά στην οικουμενικότητα του Χριστιανισμού. Σύμφωνα με τη νέα κοσμοαντίληψη, η Χριστιανοσύνη αφορούσε μία και μοναδική κοινωνία, η οποία έπρεπε να διοικείται από δύο συμπληρωματικές αρχές: την κυβέρνηση, τους διαδόχους του Καίσαρα που θα επέβαλαν την τάξη στον εφήμερο κόσμο και την Εκκλησία, τους διαδόχους του Απόστολου Πέτρου, οι οποίοι θα υλοποιούσαν τους καθολικούς και απόλυτους κανόνες για την αιώνια σωτηρία».¹ Η στέψη του Καρλομάγνου τα Χριστούγεννα του 800 μ.Χ. ως αυτοκράτορα των Ρωμαίων (Imperator Romanorum) από τον Πάπα Λέοντα Γ΄ αναπέρωσε τις ελπίδες για αναβίωση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας υπό νέα μορφή. Ο Καρλομάγνος κατόρθωσε να δημιουργήσει μια αυτοκρατορία, που εκτεινόταν στο μεγαλύτερο μέρος της Δυτικής Ευρώπης. Το εντυπωσιακό είναι πως ο πυρήνας της είναι παρόμοιος με τον αρχικό πυρήνα της ΕΟΚ, που δημιουργήθηκε ύστερα από περίπου 1.000 χρόνια. Η χρήση του όρου Ευρώπη έγινε συχνότερη στην εποχή του Καρλομάγνου και πολλοί ιστορικοί θεωρούν την αυτοκρατορία του ως το «σημείο γέννησης της Ευρώπης». Η χρήση όμως του όρου Ευρώπη, εκείνη την εποχή, αντιστοιχούσε μόνο σε γεωγραφικό προσδιορισμό και όχι σε στοιχεία που προσδιορίζουν κοινή ταυτότητα ή πολύ περισσότερο ευρωπαϊκή συνείδηση.

Σε μικρό διάστημα μετά τον θάνατο του Καρλομάγνου, η Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία έπαψε να αποτελεί μια συνεκτική πολιτική οντότητα, παρότι επισήμως διαλύθηκε ύστερα από πολλούς αιώνες και συγκεκριμένα στα χρόνια του Ναπολέοντα, το 1806.

Ο σχηματισμός των εθνικών κρατών τον 17ο αιώνα, η αυτονομία τους από τον Πάπα και η προσπάθεια κατάκτησης και διαφύλαξης της εθνικής ανεξαρτησίας έβαλε στο περιδώριο τις συζητήσεις περί ενιαίου κράτους και ηγεμονίας ενός αυτοκράτορα. Στη Βεστροφλία το 1648, οι βασιλείς της εποχής, εξαντλημένοι από τις μακρόχρονες δρησκευτικές συγκρούσεις, υπέγραψαν τη Συνθήκη που τερμάτιζε τον Τριακονταετή Πόλεμο.

Επιθυμώντας να απαλλαγούν από την εξουσία του Πάπα, αποφάσισαν να αναγνωρίζει ο ένας το αποκλειστικό δικαίωμα του άλλου να ασκεί εξουσία στα εδάφη του και να μην υποστηρίζουν ανθρώπους του ίδιου δρησκευτικού δόγματος στην επικράτεια των άλλων. Ο βασιλιάς ή ο αυτοκράτορας, ως μοναδικός εκπρόσωπος του έθνους του, απέκτησε κυρίαρχη εξουσία στην κοινότητα ανθρώπων που ζούσαν στα όριά του.

«Η Συνθήκη Ειρήνης της Βεστροφλίας, το 1648, υπήρξε σημείο καμπής στην ιστορία των εθνών. Το κράτος, όχι η αυτοκρατορία, ούτε η δυναστεία ή οι δρησκευτικές πεποιθήσεις, έγινε πλέον ο θεμέλιος λίθος της ευρωπαϊκής τάξης. Η ιδέα της εθνικής κυριαρχίας δημιουργήθηκε».²

Αυτό ακριβώς είναι το έδαφος πάνω στο οποίο λειτούργησε μέχρι σήμερα όχι μόνο η ευρωπαϊκή αλλά

και η παγκόσμια τάξη, έχοντας ως πυρήνα της το έθνος-κράτος. Αυτό το κράτος δεν αναγνωρίζει καμία πολιτική αρχή ανώτερή του. «Η ανάπτυξη του κυρίαρχου κράτους συνεπαγόταν επίσης την ανάπτυξη του σύγχρονου συστήματος κρατών ή των σύγχρονων διεθνών σχέσεων (της διπλωματίας, του πολέμου, του διεθνούς δικαίου, των διεθνών δεσμών κ.λπ.), αυτό όμως αντιμετωπίστηκε ως επακόλουθο ή απόρροια του ίδιου του κυρίαρχου κράτους».³ Το ευρωπαϊκό σύστημα βασίστηκε στην ισορροπία δυνάμεων, πράγμα που διατηρήθηκε και τους επόμενους αιώνες. Κάθε φορά που έγινε απόπειρα να διαταραχθεί αυτή η ισορροπία, είχε ως αποτέλεσμα τεράστιες καταστροφές. Οι πολίτες ένιωθαν ασφαλείς στα όρια της νέας επικράτειας των εθνικών κρατών. Η εθνική ταυτότητα, που άρχισε να δημιουργείται τότε, παραμένει εξαιρετικά ισχυρή μέχρι σήμερα και το έθνος-κράτος εξακολουθεί να αποτελεί την κυρίαρχη μορφή πολιτικής οργάνωσης.

Η ιδέα μιας ενιαίας πολιτικής οντότητας στην ευρωπαϊκή ήπειρο άρχισε να συζητείται ξανά μετά την Αμερικανική Επανάσταση, την ένωση των Πολιτειών υπό κοινή διοίκηση και τη δημιουργία των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής. Στη Γαλλία η συζήτηση άρχισε να αναπτύσσεται μετά την επανάσταση του 1789. Ο Ναπολέων επιθυμούσε μια ενωμένη Ευρώπη, αλλά υπό γαλλική κυριαρχία. Οι Γάλλοι σοσιαλιστές οραματιστές Σεν Σιμόν και Ογκιστέν Τιερί μίλησαν, το 1814, για κάποιου είδους ευρωπαϊκή κοινοβουλευτική

συνομοσπονδία. Η συζήτηση είχε ήδη επεκταθεί και πέραν των γαλλικών συνόρων.

Λίγα χρόνια αργότερα, στις 3 Μαΐου 1831, ο Πολωνός Βόιτοεχ Γιαστρομπόφσκι παρουσίασε πρόταση 77 άρθρων «Για διαρκή ειρήνη μεταξύ των εθνών», που αποτελεί και το πρώτο πρόγραμμα Ευρωπαϊκού Συντάγματος μιας ενιαίας οντότητας, με κοινούς θεσμούς και δικαστικό σύστημα. Ο όρος «Ηνωμένες Πολιτείες της Ευρώπης» χρησιμοποιήθηκε από τον Βίκτωρα Ουγκώ στη διάρκεια ομιλίας του στο Διεθνές Συνέδριο Ειρήνης, το 1849.

«Θα έρδει μια μέρα που όλα τα έθνη της ηπείρου μας θα σχηματίσουν μια ευρωπαϊκή αδελφότητα... Θα έλθει μια μέρα που θα δούμε τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής και τις Ηνωμένες Πολιτείες της Ευρώπης, πρόσωπο με πρόσωπο, να απλώνουν το χέρι τους η μία προς την άλλη, κατά πλάτος της θάλασσας...»⁴ τόνισε με δέριμη.

Ωστόσο, οι ιδέες της πολιτικής ενοποίησης προβάλλονταν κατά καιρούς μόνο από κάποιους μεμονωμένους οραματιστές, δίχως να έχει δημιουργηθεί κάποιας μορφής κίνημα.

Το 1866 άρχισε να λειτουργεί η Λατινική Νομοματική Ένωση. Αρχικά μέλη ήταν η Γαλλία, το Βέλγιο, η Ιταλία και η Ελβετία. Οι ισοτιμίες των νομομάτων των χωρών αυτών «κλειδώθηκαν» σε σταθερό επίπεδο στις μεταξύ τους συναλλαγές. Ύστερα από δύο χρόνια, στα 4 ιδρυτικά μέλη προστέθηκαν η Ισπανία και η Ελλάδα, ενώ το 1889 η Ένωση διευρύνθηκε περαιτέρω με τη

συμμετοχή της Ρουμανίας, της Βουλγαρίας, της Σερβίας, του Σαν Μαρίνο και της... Βενεζουέλας. Η Ένωση διαλύθηκε ουσιαστικά με την έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου το 1914, όταν έφθασε στο τέλος του και το παγκόσμιο οικονομικό σύστημα που ήταν βασισμένο στον κανόνα του χρυσού (επισήμως η Ένωση διαλύθηκε το 1927).⁵

Και στη Λατινική Ένωση, όπως και στη σημερινή Νομισματική Ένωση, «τα διαφορετικά οικονομικά και πολιτικά συμφέροντα οδήγησαν τα κράτη-μέλη σε συμπεριφορές που πρωτίστως υπηρετούσαν ακριβώς αυτά τα συμφέροντα, βάζοντας το κοινό συμφέρον σε δεύτερη μοίρα».⁶

Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος που ξέσπασε το 1914 άφησε πίσω του περίπου 8.000.000 νεκρούς, περίπου 20.000.000 τραυματίες, τεράστιες υλικές καταστροφές, μια Ευρώπη πλήρως αλλαγμένη, εξαντλημένη, με κλονισμένη την αδιαμφισβήτητη μέχρι τότε παγκόσμια πρωτοκαθεδρία της και με πολλούς «ανοιχτούς λογαριασμούς» μεταξύ των κρατών.

Οι καταστροφικές συνέπειες του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου δεν διδάξαν πολλά στους ηγέτες που συγκεντρώθηκαν στις Βερσαλλίες για τις μεταπολεμικές διευθετήσεις. Όπως προσφυώς έγραψε ο Κέινς στο άκρως διεισδυτικό και προφητικό έργο του, *The Economic Consequences of The Peace*, «επρόκειτο για μια διευθέτηση πολιτικών μνησικακιών. Η μελλοντική ζωή στην Ευρώπη δεν ήταν στο πεδίο των ενδιαφερόντων τους. Τα μέσα επιβίωσης δεν ήταν η ανηρουσία τους. Οι

προκαταλήψεις τους, καλές και κακές μαζί, με αναφορές σε σύνορα και εθνικότητες, με ισορροπίες δυνάμεων, με τη μεγιστοποίηση των κερδών για τις χώρες τους και την αποδυνάμωση ισχυρών κι επικίνδυνων εχθρών, η εκδίκηση και η μετακίνηση των τεράστιων οικονομικών βαρών στις πλάτες των ηττημένων ήταν η κύρια έγνοια τους».⁷

Οι τραγικές συνέπειες του πολέμου αποτέλεσαν το έναυσμα για την αναβίωση της ευρωπαϊκής ιδέας, κυρίως σε επίπεδο διανοουμένων. Η υπόθεση απέκτησε νέα δυναμική, μετά και τη δημιουργία της Κοινωνίας των Εθνών (ΚτΕ) το 1919.

Το 1923 ο Ρίχαρντ Κουντενχόβε-Καλέργκι δημοσιεύει το «Πανευρωπαϊκό Μανιφέστο» και ιδρύει την «Πανευρωπαϊκή Ένωση» με στόχο την πολιτική ενοποίηση της Ευρώπης.⁸ Το 1926 πραγματοποιείται στη Βιέννη το πρώτο συνέδριο της Ένωσης. Ανάμεσα στους σημαντικούς διανοούμενους που υποστήριξαν την κίνηση και κατά καιρούς μετείχαν στις δραστηριότητές της ήταν ο Άλμπερτ Αϊνστάιν, ο Τόμας Μαν, ο Σίγκμουντ Φρόιντ και κορυφαίοι οικονομολόγοι, μεταξύ των οποίων ο Τζον Μέιναρντ Κέινς. Το 1927 γίνεται επίτιμος πρόεδρος της Ένωσης ο Γάλλος υπουργός Εξωτερικών Αριστίντ Μπριάν, ο οποίος στην ετήσια Συνέλευση της Κοινωνίας των Εθνών, τον Σεπτέμβριο του 1929, προτείνει τη δημιουργία μιας Ομοσπονδιακής Ευρώπης από 27 ευρωπαϊκά κράτη. Το ζήτημα συζητήθηκε εκτενώς και στη Συνέλευση της ΚτΕ του 1931 συγκροτήθηκε και οχετική Επιτροπή, όμως με την άνοδο του ναζισμού το

σχέδιο οδηγήθηκε σε ναυάγιο. Ο Χίτλερ μιλούσε κι αυτός για μια ενωμένη Ευρώπη, αλλά υπό τη ναζιστική μπότα. «Δεν είναι πολύ έξυπνο να φανταστούμε ότι, σε ένα τόσο στριμωγμένο σπίτι όπως είναι η Ευρώπη, μια κοινότητα λαών μπορεί να διατηρήσει διαφορετικά νομικά συστήματα και διαφορετικές αντιλήψεις του νόμου για πολύ» είπε σε μια ομιλία του στο Ράιχσταγκ το 1936.⁹

Ακολούθησαν μερικά από τα πιο σκοτεινά χρόνια της ευρωπαϊκής ιστορίας. Τα ευρωπαϊκά κράτη, πριν συνέλθουν από τις πληγές του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και σε κάποιο βαθμό εξαιτίας του τρόπου με τον οποίο διαχειρίστηκαν τις συνέπειές του, οδηγήθηκαν σε έναν ακόμη πιο καταστροφικό πόλεμο: τον Β΄ Παγκόσμιο.

Η έκβαση του πολέμου δεν είχε ακόμη κριθεί, η Ευρώπη έχανε τον ανδρό της νεολαίας της στα πεδία των μαχών, κάποιες από τις μεγαλύτερες πόλεις της είχαν μεταβληθεί σε ερείπια, το μίσος κι ο θάνατος κυριαρχούσαν στην ήπειρο, όταν ο Ζαν Μονέ, ιδύνων νους και συντάκτης του Σχεδίου Σουμάν για τη συγχώνευση της βαριάς βιομηχανίας της Δυτικής Ευρώπης, ως μέλος της εξόριστης γαλλικής κυβέρνησης στο Αλγέρι, δήλωνε στις 5 Αυγούστου του 1943: «Δεν πρόκειται να υπάρξει ειρήνη στην Ευρώπη αν τα κράτη ανασυσταθούν στη βάση της εθνικής κυριαρχίας. Οι ευρωπαϊκές χώρες δεν είναι αρκετά ισχυρές για να εγγυηθούν ευημερία και κοινωνική πρόοδο στους λαούς τους. Τα κράτη της Ευρώπης πρέπει συνεπώς να σχηματίσουν μια ομοσπονδία ή μια ευρωπαϊκή οντότητα που θα τα καταστήσει μια κοινή οικονομική μονάδα».¹⁰

Ήδη είχαν ξεκινήσει συζητήσεις για διαφόρων ειδών οικονομικές συνεργασίες μετά τον πόλεμο. Τον Σεπτέμβριο του 1944, οι εξόριστες κυβερνήσεις Βελγίου, Ολλανδίας και Λουξεμβούργου στο Λονδίνο υπέγραψαν συμφωνία για τελωνειακή ένωση.¹¹

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΟΠΟΙΗΣΗ

Οι περιπέτειες ενός οράματος

Η ιδέα της ευρωπαϊκής ενοποίησης επανερχόταν κατά καιρούς στο προσκήνιο στη διάρκεια των αιώνων. Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο το ερώτημα «πώς αυτό δεν θα συμβεί ξανά;» είχε γίνει αμείλικτο. Η προσπάθεια που ξεκίνησε τότε με τελικό στόχο την πολιτική ενοποίηση οδήγησε στη δημιουργία της Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα, στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα στη συνέχεια και στη σημερινή Ευρωπαϊκή Ένωση. Ακόμη όχι, όμως, στην ενοποίηση.

Στις σελίδες αυτού του βιβλίου καταγράφονται οι διαμάχες στο εσωτερικό της Ένωσης από το ξεκίνημά της και στη διάρκεια κομβικών στιγμών, που καθόρισαν κι επηρεάζουν ακόμη την κοινή πορεία. Διαμάχες που πηγάζουν από διαφορετικές αντιλήψεις για το κοινό νόμισμα, την αμυντική ενοποίηση, τη γερμανική επανένωση, τη διαχείριση της κρίσης στην ευρωζώνη, τον ρόλο της ΕΕ στον κόσμο, τις απαντήσεις στις νέες προκλήσεις ασφαλείας.

Στο βιβλίο γίνεται, επίσης, μια περιγραφή των «ελληνικών περιπετειών» στη διάρκεια της ευρωπαϊκής πορείας της χώρας μας.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι ένα πρωτοφανές ιστορικό πείραμα που, παρά τα προβλήματά του, δημιούργησε πρωτόγνωρες συνθήκες ειρήνης και ευημερίας στην ήπειρό μας. Ποια θα είναι η συνέχεια αυτής της πορείας; Από τον χαρακτήρα των αποφάσεων που θα ληφθούν θα κριθεί αν η ενοποίηση θα επιτευχθεί ή αν θα επικρατήσει η άποψη «ο καθένας μπορεί καλύτερα μόνος του».

